

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه سمنان

دانشکده علوم انسانی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات عربی

عنوان :

نقد ترجمه‌ی موسوی گرمارودی از قرآن کریم جزء ۱ تا ۱۰

استاد راهنما :

دکتر احسان اسمعیلی طاهری

استاد مشاور :

دکتر بهنوش اصغری

پژوهشگر :

فاطمه آرا مخواه

مهر ۱۳۹۱

*** تعهد نامه ***

اینجانب **فاطمه آرامخواه** دانشجوی کارشناسی ارشد رشته **زبان و ادبیات عربی** گرایش **ادبیات عربی** دانشگاه سمنان، دانشکده **علوم انسانی**، گروه **زبان و ادبیات عربی** تعهد می‌نمایم که محتوای این پایان نامه نتیجه تلاش و تحقیقات خود بوده و از هیچ منبعی کپی برداری نشده و به پایان رسانیدن آن نتیجه تلاش و مطالعات مستمر اینجانب و راهنمایی و مشاوره اساتید محترم بوده است.

نام و نام خانوادگی: **فاطمه آرامخواه**

تاریخ: **۱۳۹۱/۸/۳۰**

امضاء

کلیه حقوق مادی و معنوی مترتب بر نتایج مطالعات،
ابتکارات، و نوآوری های ناشی از تحقیق موضوع
این پایان نامه (رساله) متعلق به دانشگاه سمنان است

تقدیم به:

روح پاک معلّم اخلاقم برادر عزیزم محمد علی

و کبوتران خونین بالش، الهه و امیر حسین

که غریبانه بار سفر بر بستند و رفتند

به آنان که همچون جان شیرین دوستشان دارم.

تقدیر و تشکر

سپاس و ستایش بی‌کران، خدای بزرگ را، که تاج کرامت بر انسان نهاد، اسماء خویش تنها بدو آموخت و آفرینش آدمی را بر خود مبارک باد گفت.

و درود بی‌پایان بر آخرین پیام‌آور وحی الهی و خاندان مطهرش، آنان که حدیث «منزلت»، «سفینه» و «ثقلین» در شأن ایشان است و آیت «تطهیر» و امدارشان.

شایسته می‌دانم از استاد گرانمایه جناب دکتر احسان اسمعیلی طاهری که بنده را از اندوخته‌های سودمند و رهنمودها و دانش و یادآوری‌های خویش، برخوردار ساختند تشکر کنم و کوشش آن بزرگوار را ارج نهم.

و از استاد مشاور دکتر بهنوش اصغری که از رهنمودها و دانش ایشان بهره برده‌ام سپاسگزاری نمایم. و از خدای بزرگ برای همه استادانم، طول عمر و سلامتی درخواست می‌نمایم.

در اینجا فرصت را غنیمت شمرده و از دوستان گرانقدرم خانم‌ها: لیلا دهقانی، آسیه یوسفی فرد، مریم فرهادی، فاطمه شریعتی که در دوره کارشناسی ارشد همراه و همگام بوده‌اند تشکر کرده و مهربانی‌ها و فداکاری‌هایشان را می‌ستایم.

چکیده:

در این پژوهش ابتدا تلاش شده است تا کلیاتی درباره فن ترجمه، ترجمه و ترجمه های قرآن کریم پرداخته شود و اینکه فهم درست قرآن نیاز به ترجمه به زبان هایی جز زبان عربی را ناگزیر می نماید. لذا مترجمان اقدام به ترجمه قرآن به روش های مختلف از جمله ترجمه ی تحت اللفظی و یا لفظ به لفظ و ترجمه ی آزاد و یا معنوی و ترجمه ی تفسیری کرده اند. ترجمه ی لفظی نارساترین ترجمه می باشد و اکثر ترجمه های کهن به این روش انجام می گرفت. لذا مترجمان به ترجمه ی آزاد روی آورده اند و اکثر ترجمه های امروزی قرآن کریم به این سبک نگارش می یابد. هرچند از دیر باز مخالفت هایی در زمینه نهی و یا جواز ترجمه صورت گرفته است و هر یک از علما در رد و یا تأیید آن نظراتی را بیان داشته اند و در یک جمع بندی کلی و با توجه به قرائن موجود در قرآن به این نتیجه رسیده اند که هیچ منع شرعی برای ترجمه قرآن وجود ندارد. لذا شرایطی را برای مترجم و ترجمه قرآن بیان داشته اند که رعایت آن در ترجمه ضروری می باشد و عدم رعایت آن موجب ترجمه به رأی و حرام می باشد. همچنانکه مترجم فاضل سید علی موسوی گرمارودی برای دست یابی به ترجمه روان و استوار شرایط لازم در ترجمه را رعایت فرموده اند و برای ترجمه ای زیبا و وفادار خود را مقید به اصولی دانسته اند و این اصول را از ابتدا تا انتها در صد اعمال در ترجمه خود بوده اند گرچه در مواردی نیز از آن عدول کرده اند.

مترجم فاضل در این چاپ از ترجمه قرآن خود را مقید به اصولی دانسته اند از جمله یکسان سازی در ترجمه و دقت در ترجمه قواعد صرفی و نحوی و ساختاری. اما در این ترجمه می بینیم که ایشان گهگاهی موارد مذکور را در ترجمه رعایت نکرده و ترجمه ای متفاوت در زمینه های مذکور ارائه داده اند. البته این موارد در ده جزء اول قرآن کریم حاکی از آن است که مترجم در این چاپ از قرآن با آنکه در چاپ های قبلی نیز اصلاحاتی بر روی آن صورت گرفته است باز مواردی از دست ایشان خارج شده و آنچه در مؤخره یاد آور شده اند به آن پایبند نبوده اند. و با تمام این اوصاف اگر هر

تلاوتگر قرآنی، تورقی بر ترجمه ی گرمارودی زند، اولین چیزی که به چشم می آید ترجمه ای روان، زیبا و دلنشین است و به جرأت می توان گفت ترجمه ی استاد فرزانه سید علی موسوی گرمارودی از ترجمه های ممتاز و زیبا در عصر حاضر است.

کلید واژه: قرآن، ترجمه، مترجم، نقد، سید علی موسوی گرمارودی.

فهرست مطالب

عنوان.....	صفحه
مقدمه.....	۱
فصل اول: فن ترجمه و ترجمه های قرآن کریم.....	۶
۱-۱. ریشه و معنای لغوی ترجمه.....	۶
۱-۲. معانی اصطلاحی ترجمه.....	۸
۱-۳. انواع روشهای ترجمه.....	۱۰
۱-۳-۱. ترجمه ی تحت اللفظی(لفظ به لفظ).....	۱۰
۱-۳-۲. ترجمه ی آزاد.....	۱۳
۱-۳-۳. ترجمه ی تفسیری.....	۱۵
۱-۴. بررسی اقوال مخالفان و موافقان ترجمه ی قرآن کریم.....	۱۷
۱-۴-۱. آراء و نظرات مخالفان ترجمه ی قرآن کریم.....	۱۷
۱-۴-۲. آراء و نظرات موافقان ترجمه ی قرآن کریم.....	۲۰
۱-۵. طبقه بندی ترجمه های قرآن کریم.....	۲۲
۱-۵-۱. معرفی اجمالی ترجمه های کهن قرآن کریم.....	۲۲
۱-۵-۲. معرفی اجمالی ترجمه های معاصر قرآن کریم.....	۲۶
خاتمه.....	۳۰
فصل دوم : ضوابط و شرایط ترجمه و مترجم قرآن کریم.....	۳۲
۲-۱. قواعد ترجمه ی قرآن کریم.....	۳۲
۲-۱-۱. ضوابط مؤثر در اصل اعتبارترجمه.....	۳۲
۲-۱-۲. ضوابط و قواعد مؤثر در استواری و کمال ترجمه.....	۳۳
۲-۲. شرایط مترجم قرآن کریم.....	۴۲
۲-۲-۱. شرایط عام مترجم.....	۴۲

۴۲شرایط لازم هر مترجم	۱-۲-۲-۱
۴۶شرایط کمال مترجم	۲-۲-۱-۲
۴۸شرایط خاص مترجم قرآن	۲-۲-۲
۵۳خاتمه	
۵۵فصل سوم: شرح احوال و آثار موسوی گرمارودی	
۵۵۱-۳ زندگی نامه	
۵۶۲-۳ آثار(کتاب شناسی توصیفی آثار گرمارودی)	
۶۹خاتمه	
۷۱فصل چهارم: نارسایی های فنی در ترجمه موسوی گرمارودی از قرآن کریم	
۷۱بخش نخست: مشکلات ساختاری در ترجمه ی مبتدا و خبر	
۷۱۱-۱-۴ عدم دقت کافی در نقش نحوی مبتدا و خبر	
۷۶۲-۱-۴ اشکلات ترجمه ی جمله های مبتدایی و خبری	
۷۷۳-۱-۴ اشکلات ترجمه در مبتدا و خبر دارای حرف جر زاید	
۸۱بخش دوم: ترجمه ی حال و بررسی مشکلات آن	
۸۱۱-۲-۴ ترجمه ی حال مفرد و بررسی اشکلات آن	
۸۴۲-۲-۴ ترجمه ی جمله ی حالیه و بررسی اشکلات آن	
۹۱بخش سوم: مشکلات ترجمه ی مفعول مطلق و روش های ترجمه ی آن	
۹۱۱-۳-۴ مفعول مطلق نوعی و ترجمه ی آن	
۹۲۲-۳-۴ حذف عامل مفعول مطلق و ترجمه ی آن	
۹۳بخش چهارم: تعداد جمله و مشکلات مربوط به ترجمه ی آنها	
۹۷بخش پنجم: نوع جمله و مشکلات مربوط به آن	
۹۷۱-۵-۴ اشکلات ترجمه در جمله های صله	
۹۷۱-۵-۴-۱ اشکلات ترجمه ی جمله های صله به اسم و صفت و مصدر	

- ۱۰۳-۴-۵-۱. اشکالات ترجمه‌ی جمله‌های صله فعلیه به اسمیه و برعکس
- ۱۰۵-۴-۵-۲. اشکالات ترجمه در جمله‌های وصفی
- ۱۰۷-۴-۵-۳. اشکالات ترجمه در جمله‌های معترضه
- ۱۰۷-۴-۵-۳-۱. عدم تشخیص جمله‌ی معترضه
- ۱۰۸-۴-۵-۳-۲. اشتباه در تشخیص جمله‌ی معترضه
- ۱۰۹-۴-۵-۴. اشکالات ترجمه در عدم تعادل میان نوع جمله‌ها
- بخش ششم: عناصر ساختاری جمله
- ۱۱۱-۴-۶-۱. عناصر ساختاری زبان فارسی و ترتیب آنها در ترجمه‌ی قرآن کریم
- ۱۱۹-۴-۶-۲. جمله فعلیه و تأکید موصولات
- ۱۲۳-۴-۶-۳. اسلوب قصر در ترجمه قرآن کریم
- ۱۲۵-۴-۶-۴. الذین در معنای عهد
- بخش هفتم: همایندی یا همنشینی در ترجمه‌ی قرآن کریم
- ۱۲۷-۴-۷-۱. ناسازگاری زمانی در افعال
- ۱۳۱-۴-۷-۲. تأثیر واژه‌شناسی در ترجمه‌ی قرآن کریم
- ۱۴۰-۴-۷-۳. همایندی معنایی - لغوی
- بخش هشتم: حذف و اضافه
- ۱۴۲-۴-۸-۱. حذف نابجا
- ۱۵۰-۴-۸-۲. حذف بجا
- بخش نهم: افزوده‌های تفسیری
- ۱۵۲-۴-۹-۱. تفاوت و تضاد در افزوده‌های تفسیری
- ۱۵۵-۴-۹-۲. افزوده‌های تفسیری برای رفع ابهام
- بخش دهم: آسیب‌های ویرایشی
- ۱۶۰-۴-۱۰-۱. عدم تشخیص معانی حروف

۱۶۳ ۲-۱۰-۴. افزوده های مترجم
۱۷۲ ۳-۱۰-۴. کاربرد نابجا پرائنتر
۱۷۳ ۴-۱۰-۴. کاربرد نابجای کاما
۱۷۶ ۵-۱۰-۴. عدم کاربرد نشانه نگارشی دونقطه (:)
۱۷۸ بخش یازدهم: عدم یکنواختی در روش
۱۷۸ ۱-۱۱-۴. اشکالات پانوشت
۱۷۹ بخش دوازدهم: محسنات ترجمه ی قرآن کریم (سید علی موسوی گرمارودی).....
۱۷۹ ۱-۱۲-۴. یکسانی در ترجمه ی آیات و عبارات مشابه
۱۸۵ ۲-۱۲-۴. جمله صله از جنبه ی زمان
۱۸۶ ۳-۱۲-۴. لام تأکید:
۱۸۸ خاتمه
۱۹۱ منابع استفاده مترجم.
۱۹۹ فهرست ها
۱۹۹ فهرست آیات
۲۲۶ فهرست اعلام
۲۲۹ فهرست منابع و مأخذ
۲۲۹ أ. منابع فارسی
۲۳۴ ب. منابع عربی

مقدمه

بی شک بهره جستن از قرآن بدون شناخت محتوا و پیام آن میسر نیست. تلاوتگران، مفسران و مترجمان هر یک به فراخور شناخت خویش از کلام الهی، از آن بهره‌ور می‌شوند. بنابراین میزان بهره‌وری آنان را باید در یافته‌هایشان از رازها و رمزهای این کتاب سراسر پر از شگفتی جست و جو کرد. امروزه اهمیت انتقال مفاهیم و آموزه‌های قرآن کریم از طریق ترجمه به زبان‌های گوناگون بر هیچ کسی پوشیده نیست. مترجمان به جهت نقش حیاتی دانش ترجمه، رنج این راه دشوار را بر خود هموار ساختند و آثاری بس ارجمند را از خویش بر جای نهادند.

ترجمه، بهترین و اساسی‌ترین نقش را در انتقال فرهنگ، تمدن و متون علمی و مذهبی و ادبی ایفا می‌کند؛ ترجمه یک فن است و هرچند دامنه ترجمه گسترده و نامحدود است و نمی‌توان آن را در چارچوبی کامل قرار داد ولی مبانی و اصولی دارد که مترجمان، باید بدان پای بند باشند. در این پایان‌نامه بر آنیم تا پاسخی مناسب به این سؤالات بیابیم.

۱- توجه به علم تفسیر و تأثیر گذاری آن بر ترجمه موسوی گرمارودی تا چه میزان بوده است؟

۲- توجه به علوم ادبی و تأثیر آن در ترجمه موسوی گرمارودی تا چه حدی بوده است؟ از مهمترین و اساسی‌ترین منابعی که گرمارودی در ترجمه قرآن کریم از آنها بهره جسته است، کتب تفسیری می‌باشد. و به نحو مطلوبی در ترجمه ایشان انعکاس یافته است. توجه به علوم ادبی با توجه به اینکه ایشان در حوزه ادبیات فارسی دارای آثار متعددی می‌باشند، در ترجمه قرآن از قلمی زیبا و دلنشین برخوردار می‌باشند و کمتر ترجمه‌ای در زمینه روانی و استفاده از مترادف‌ها زیبا به پای ترجمه او می‌رسد.

یکی از اهداف، در نقد و بررسی ده جزء نخست این ترجمه از قرآن کریم این بوده است که تا حدودی از نارسایی در ترجمه‌ی قرآن جلوگیری گردد. زیرا قرآن کتابی است که مخاطب خود را منحصر به قشر خاصی نکرده است و همگان را مخاطب خویش قرار داده است. بی شک ترجمه‌ی قرآن باید ترجمه‌ای خالی از هر گونه اشتباه باشد تا پیام قرآن به تلاوتگران کلام وحی به نحوی مطلوب ارائه شود. زیرا بهره جستن از کلام وحی بدون شناخت محتوا و پیام آن میسر نیست و این در صورتی امکان پذیر است که ترجمه‌ای عاری از اشتباه به جامعه بشری ارائه شود.

در این پژوهش سعی شده است به روش توصیفی - تحلیلی به این موضوع پرداخته شود و از جنبه های مختلف مورد بررسی قرار گیرد.

سید علی موسوی گرمارودی از عنفوان جوانی به جهت پرورش در یک خانواده فرهنگی _ مذهبی، آشنایی دیرینه ای با قرآن و آثار قرآنی داشته است و این سبب گشته است که در طول حیاتش از همراهی هر روزه اش با قرآن از کرامات الهی نیز بهرمنند گردد. به همین جهت اقدام به ترجمه و بازنگری ترجمه ی قرآن کریم کرده است. در این پایان نامه به دنبال این هستیم که به نقد و بررسی ده جزء نخست ترجمه ی ایشان از این چاپ از قرآن کریم بپردازیم. این پایان نامه از چهار فصل تشکیل شده است که عبارتند از:

۱- فن ترجمه و ترجمه های قرآن کریم

۲- شرایط ترجمه و مترجم قرآن کریم

۳- شرح احوال و آثار (کتاب شناسی توصیفی) موسوی گرمارودی

۴- نارسایی های فنی در ترجمه ی موسوی گرمارودی از قرآن کریم

در **فصل اول** سعی بر آن شده است تا گزارشی نسبتاً جامع درباره فن ترجمه، ترجمه در لغت، ترجمه در اصطلاح و نظرات نظریه پردازان ترجمه در این زمینه ارائه شود. و اینکه کلمه ترجمه از چه ریشه ای است. سپس روش های مختلف ترجمه قرآن کریم از عصر پیامبر که نخست توسط سلمان فارسی به صورت تحت اللفظی صورت گرفته است تا عصر کنونی که ترجمه هایی در قالب های روان و شیوا پدیدار گشته است، به تفصیل مورد بحث و بررسی قرار گیرد. بخاطر اهمیت بسزایی که امروزه ترجمه در انتقال مفاهیم و آموزه های قرآن کریم دارد، لذا مترجمان فرهیخته را بر آن داشت که به جهت اهمیت دانش ترجمه، رنج این راه دشوار را بر خود هموار سازند و آثاری بس ارجمند را از خویش بر جای نهند. هر چند در ابتدا گروهی مخالف ترجمه قرآن بوده اند و نه تنها حکم به عدم جواز ترجمه، چه در نماز و چه در غیر نماز داده اند، بلکه حتی آموزش زبان عربی را در حد توان بر هر مسلمانی واجب می دانسته اند. هنگامی که به تاریخ هزار و چهار صد ساله اسلام می نگریم، متوجه می شویم که ترجمه قرآن در طول قرن ها و اعصار متمادی با فراز و نشیب های متعددی، انجام گرفته است و صد ها ترجمه ی کامل و ناقص از قرآن به زبان های مختلف بر جای مانده است.

در **فصل دوم** تلاش بر آن بوده است تا به اصول و مبانی ترجمه و شرایط مترجم قرآن کریم پرداخته شود و اینکه مترجم قرآن قبل از اقدام به ترجمه‌ی این کلام الهی باید حائز چه شرایطی باشد و در چه علوم و دانش‌هایی تبحر داشته باشد و تا چه اندازه دارای آگاهی در زمینه‌های فقهی و کلامی و تفسیری باشد. گرچه بیشتر این ضوابط و قواعد، مخصوص ترجمه‌ی قرآن نیست بلکه لازم است که در تمام ترجمه‌ها رعایت شود تا ترجمه استوار و دقیق شود.

در **فصل سوم** به معرفی مترجم فاضل سید علی موسوی گرمارودی و آثار قرآنی و آثار متعدد وی در زمینه ادبیات فارسی می‌پردازیم؛ و نیز در **فصل چهارم** بر اساس اصول و مبانی ترجمه که عدم رعایت آنها منجر به نارسایی‌های فنی در ترجمه می‌گردد، به نقد و بررسی ده جزء نخست این چاپ از ترجمه‌ی قرآن کریم ایشان پرداخته و نارسایی‌های مذکور را در این ده جزء نخست مورد بررسی و ارزیابی قرار می‌دهیم.

کتاب‌های متعددی در زمینه ترجمه و نقد و بررسی ترجمه‌های قرآنی به چاپ رسیده است و در کتاب شناسی جهانی قرآن کریم - شامل ۹۵۰۰ عنوان کتاب در باره علوم و معارف قرآنی به زبان‌های عربی - فارسی، اردو، انگلیسی و فرانسوی گرد آمده است. در انجام این تحقیق و در طی مراحل مختلف آن به کتاب‌ها و مقالات و پایان‌نامه‌های متعددی در زمینه مربوط مراجعه گشته است و تحقیق پیرامون نقد و بررسی ده جزء نخست ترجمه‌ی قرآن موسوی گرمارودی با مراجع به این سه منبع صورت گرفته است. در این قسمت به ذکر مهمترین منابع و مصادری که در طی انجام این پایان‌نامه از آنها مورد استفاده قرار گرفته است، می‌پردازیم.

۱- عبد الکریم بی‌آزار شیرازی، قرآن ناطق

۲- حیدر قلی زاده، مشکلات ساختاری ترجمه‌ی قرآن کریم

۳- محمدعلی رضایی اصفهانی، منطق ترجمه‌ی قرآن

۴- ترجمه‌های ممتاز قرآن در ترازوی نقد و نیز پژوهشی در ترجمه‌های برتر قرآن از

محمد علی کوشا و کتاب‌های دیگر در این زمینه.

از جمله مقالاتی که در این پایان‌نامه به آنها مراجعه شده و از آنها مورد استفاده قرار گرفته شده است، عبارتند از: مجله بینات، مجله مترجم، مجله ترجمان وحی و فصلنامه‌های پژوهش‌های قرآنی. و پایان‌نامه‌هایی که جهت آشنایی با شیوه‌ی کارکرد نقدهای قرآنی، به آنها مراجعه شده است، عبارتند از:

- ۱- آسیب شناسی ترجمه‌ی قرآن کریم در واژه و ساختار، پایان نامه‌ی آقای امیر مسعود صفری از دانشگاه امام صادق سال ۱۳۸۰.
 - ۲- بررسی لغزش‌های ادبی در سه ترجمه معاصر قرآن کریم، پایان نامه‌ی فاطمه صحرایی سرمزده از دانشگاه آزاد کاشمر سال ۱۳۸۵ - ۱۳۸۶.
 - ۳- نقد و بررسی ترجمه‌ی داریوش شاهین از قرآن کریم، پایان نامه‌ی آقای احد رضایی بیرانوند از دانشگاه فردوسی مشهد.
- آشنایی با شیوه‌ی ترجمه‌ی موسوی گرمارودی و نقد و بررسی ترجمه‌ی ایشان صرف وقت زیادی را به خود معطوف کرده است ولی از اصلی‌ترین مشکلاتی که در طی انجام این تحقیق با آن روبرو بودم، نآشنا بودن با کتاب‌های نقد و ترجمه (با توجه به رشته ام که زبان و ادبیات عرب است) پراکندگی منابع که با مراجعه به کتابخانه‌های آستان قدس، فردوسی مشهد، پردیس قم، دانشگاه قم، کتابخانه آیت الله سیستانی و دانشکده علوم قرآنی قم جمع‌آوری گردیده است.

فصل اول:

فن ترجمه و ترجمه های قرآن کریم

- انواع روش های ترجمه
- بررسی اقوال مخالفان و موافقان ترجمه ی قرآن کریم
- طبقه بندی ترجمه های قرآن کریم

فصل اول: فن ترجمه و ترجمه‌های قرآن کریم

در این بخش سعی بر آن است که به ارائه کلیاتی درباره‌ی ترجمه و ترجمه‌های قرآن کریم بپردازیم.

۱-۱. ریشه و معنای لغوی ترجمه

اصحاب لغت نظرات گوناگونی راجع به ریشه‌ی کلمه «ترجمه» ذکر کرده اند، از جمله :

بعضی ریشه آن را عربی می دانند، که خود بر چند دسته اند:

الف: دسته ای آن را از کلمه "ترجمه" مصدر رباعی مجرد به حساب آورده اند،^۱ چنانکه فیومی آن را از "تَرْجَمَ" که چهار حرفی است می داند.^۲

ب: دسته ای نیز از ریشه‌ی "تَرْجُمَان" عربی دانسته اند؛ اگر چنین نظری صحیح باشد باید "تاء" ترجمه را اصلی و آن را از باب "فَعَلَّلَة" یعنی رباعی مجرد بدانند؛ بنابراین نمی تواند ریشه در ماده‌ی "رَجَم" که ثلاثی مجرد است داشته باشد.^۳

در تفسیر ابن کثیر و بغوی درباره‌ی کلمه‌ی "ترجمه" این گونه آمده است: «کلمه "ترجمه" در زبان عربی بطور مطلق به معنای، تبیین و آشکار کردن بکار می رود.^۴»

ابن منظور در کتاب لسان العرب راجع به آن، این گونه می نویسد: "تَرْجَمَ" هم ماده "تَرْجَمَان" و "تَرْجُمَان" است و در حدیث هرقل "تَرْجَمَان" و "تَرْجُمَان" با فتح و ضم هر دو آمده است، یعنی کسی که سخنی را از زبانی به زبان دیگر ترجمه می کند.^۵

دهخدا در لغت نامه درباره "تَرْجُمَان" ذیل ماده "تَرْجُمَان" این گونه می نویسد: «

تَرْجُمَان به معنای تاجران است و این کسی را گویند که لغتی را از زبانی به زبان دیگر ترجمه

^۱ - شاهرخ محمدیگی، ترجمه قرآن و بررسی آرای مخالفان، بینات، ص ۸۲

^۲ - عبدالکریم بی آزار شیرازی، ترجمه آوایی و تفسیر پیوسته و تأویل قرآن به قرآن ناطق،

ص ۲۳

^۳ - همان منبع، ص ۲۵

^۴ - محمد عبد العظیم الزرقانی، مناهل العرفان فی علوم القرآن، ج ۲، ص ۶

^۵ - محمد بن مکرم ابن منظور، لسان العرب، ج ۱۵، ص ۶۱۲

می کند و این لفظ عربی است و " تاء " و " نون " آن را زاید دانسته اند و جمع آن " تراجم " است.^۱

ب: دسته ای دیگر آن را از کلمه " رَجَم " به معنای سخن گفتن از روی حدس و گمان ذکر کرده اند.^۲

جوهری آن را در مدخل " رَجَم " آورده است و چنین می نگارد: « قد ترجم کلامه اذا فسره بلسان آخر^۳. » " رجم " با چنین مفهومی از این جهت با معنای متعارف " ترجمه " تناسب دارد که ترجمه نسبت به متن اصلی گفتاری است آمیخته به گمان. اما معنای شایع " رَجَم " سنگ پراکنی است و آن به این خاطر است که پرتاب سنگ مانند ترجمه القاء کننده پیام غضب، تنفر از شخصی به شخصی و یا از قومی به قوم دیگر است.^۴

ج: دسته ای آن را هم در کلمه " ترجم " و هم در کلمه " رجم " آورده اند.^۵
عده ی زیادی این کلمه را غیر عربی و معرب دانسته اند و لی در مورد این که از چه زبانی وارد زبان عربی شده است نظرات متفاوتی داده اند، از جمله:

الف: این کلمه از زبان فارسی و از واژه " تَرْزبان " اقتباس شده است.^۶
عده ای هم بر این باورند که کلمه " ترجمه " از " تَرْجُمان " فارسی است که آن هم از " تَرْزبان " به معنای زبان آور و خوش سخن گرفته شده است.^۷
عده ای از لغت شناسان بر این باورند که " ترجمان " در لغت به معنای مترجم، فصیح، تیز زبان، خوش تقدیر و کسی که داننده ی دو زبان است و نیز به معنای توان به کار رفته است.^۸

ب: عده ای دیگر آن را از ریشه «آرامی» به حساب آورده اند.^۹

^۱ - علی اکبر دهخدا، لغت نامه دهخدا، ج ۲، ص ۶۶۰۸

^۲ - حسین بن محمد راغب اصفهانی، معجم مفردات الفاظ القرآن، ص ۲۰۳

^۳ - محمد حسین ذهبی، التفسیر والمفسرون، ص ۳۲

^۴ - عبدالکریم بی آزارشیرازی، ترجمه آوایی و تفسیر پیوسته و تأویل قرآن به قرآن ناطق، ص ۴۲۵

^۵ - محمد بن مکرّم ابن منظور، لسان العرب، ج ۲، ص ۲۶ و ج ۵، ص ۵۱۶۲

^۶ - شاهرخ محمدبیگی، ترجمه قرآن و بررسی آرای مخالفان، بینات، ش ۴، ص ۸۲

^۷ - هادی حجت، عیار نقد بر ترجمان وحی، ص ۲

^۸ - حیدر قلیزاده، مشکلات ساختاری ترجمه ی قرآن کریم، ص ۸۶

^۹ - عبدالکریم بی آزارشیرازی، ترجمه آوایی و تفسیر پیوسته و تأویل قرآن به قرآن ناطق، ص ۲۷

ج: عده ای هم این کلمه را کلدانی و از کلمه "رجم" به معنی افکندن به حساب آورده اند.^۱

نظر به این که لغت شناسان در بیان ریشه این کلمه اختلاف دارند و با وجود قرائنی دال بر این که، کلمه ترجمان به زبان های دیگر به ویژه به زبان فارسی نزدیک است و این کلمه در قرآن به کار نرفته است حال آن که در آن ایام کلمه ترجمه و ترجمان کاربرد لغوی داشته است. می توان چنین استنباط کرد که کلمه ترجمه از کلمات معرب و دخیل است.

۱-۲. معانی اصطلاحی ترجمه

صاحب نظران فن ترجمه برای کلمه‌ی "ترجمه" معانی و مفاهیم مختلفی را ذکر کرده اند، که مهمترین آنها عبارتند از:

اول: کلمه‌ی "ترجمه" به معنای شرح و تفسیر کلام به زبان اصلی است. از این رو طبری و زمخشری "ترجمه" را به معنای "تفسیر و بیان" بکار برده اند، و به ابن عباس لقب «ترجمان وحی» داده اند و به مفسران قرآن به طور عموم «ترجمه القرآن» اطلاق شده است.^۲

دوم: کلمه‌ی ترجمه به معنای تفسیر و تقریر کلام به زبانی دیگر است.^۳ زرقانی (۳۶۷ق) از تفسیر ابن کثیر نقل کرده که کلمه ترجمه در زبان عربی به معنای تبیین است خواه به همان زبان باشد یا زبان دیگر.^۴ از همین روست که برخی ترجمه‌ی کاملاً آزاد را جایز می دانند؛ زیرا عقیده دارند که ترجمه به معنای تفسیر کلام است.

سوم: نقل و برگردان مفهومی از زبانی به زبان دیگر، که متداول ترین معنای ترجمه است. چنان که در حدیث هرقل آمده است: «و دعا تُرجمانه...»^۵

ابن اثیر (۶۰۶ق) گوید: «ترجمان کسی است که کلام را از زبانی به زبان دیگر بر می گرداند.»^۶

^۱ - محمد علی رضایی اصفهانی، منطق ترجمه‌ی قرآن، ص ۲۵ ر.ک، ترجمه آوایی و تفسیر پیوسته و تأویل قرآن به قرآن ناطق، عبدالکریم بی آزار شیرازی، ص ۲۷

^۲ - همان منبع، ص ۲۵ و ۲۶

^۳ - عبدالکریم بی آزار شیرازی، ترجمه آوایی و تفسیر پیوسته و تأویل قرآن به قرآن ناطق، ص ۲۹

^۴ - محمد عبدالعظیم الزرقانی، مناهل العرفان فی علوم القرآن، ج ۲، ص ۶

^۵ - عبدالکریم بی آزار شیرازی، ترجمه آوایی و تفسیر پیوسته و تأویل قرآن به قرآن ناطق، ص ۳۰

^۶ - محمد حسین ذهبی، التفسیر و المفسرون، ج ۱، ص ۲۳